

MAO

Birikim 36/18

Mao, dünyanın en çok övülen ve en çok yerilen politik önderlerinden biriydi. Bugün dünyada yok, ama sadece fiziksel bir olgu değil bu yokluğu. Bu çağda varolan değişik devrimcilik anlayışlarından bir bölümü çok daha önceden aforoz etmişti Mao'yu. Derken kendi ülkesi de Mao'dan uzaklaştı. Şüphesiz, Komünist Çin'in büyük atası olarak bir âyin nesnesi haline gelecek Mao, böylece hep anılacak, Çin'de yapılan her şey onun adına yapılmış olacak. Ama herkes görüyor ve biliyor ki bugünün ÇKP yönetimi, Mao'nun gösterdiğinden çok farklı bir yönde ilerleyecek.

Lenin'in sözlerini insana hatırlatıyor Mao'nun bu durumu (Lenin'in kendisi de, bir bakıma, kendi geleceğinin kehanetini yapıyor gibi bu sözleriyle):

Büyük devrimcilerin yaşadıkları süreçte, baskıcı sınıflar durmadan kovalar onları, teorilerini vahşi bir kötülükle karşılar, en korkunç bir nefretle ve en fütursuz biçimde yalan ve iftira kampanyaları açarlar. Ölümünden sonra ise onları zararsız putlara dönüştürmeye, aziz mertebesine koymaya, adlarını kutsallaştırmaya çalışırlar... Bir yandan da devrimci teorilerinin özünü yok eder, devrimci ucunu köreltir, bayağılaştırırlar... Burjuvazi ve işçi hareketi içindeki oportunistler bu tür tedaviyi birlikte uyguluyorlar... Teorinin devrimci yanını, devrimci ruhunu unutturur, örter ya da çarpıtır.

İşte bu putlaşan Mao'nun dışındaki gerçek Mao'yu anlamaya çalışmamız gerekiyor. Mao'nun paradoksunu anlamak, bize gerçek hayatın ve gerçekliğin çelişikliği, gerekse devrimci sürecin karmaşıklığı konusunda değerli bilgiler verecektir. Bu sayımızda yayımlanan, Doğu Ergil ve Fusun Çataltaş'ın yazıları böyle bir araştırmanın ilk adımı. Onların bu

yazıları, bana da, Mao değerlendirmesinin zorunluğunu, bunun bir görev olduğunu hatırlattı. Ne var ki, bu değerlendirmeyi gerekli kapsamıyla yapacak durumda da görmüyorum kendimi. En azından, bilgimi yeterli görmüyorum. Hem Mao, hem de Mao'nun kişiliğinden ayırmamız imkânsız olan Çin devrim tarihi üstüne hepimizin bilgileri yetersiz. Bu yetersizliği, şimdiye kadar bu konularda yapılmış yayınların çelişkileri bol bol gösterdi. Belki bundan sonra, çeşitli duygusal yorumların ötesinde somut bilgilerimizi arttıracak ve böylece somut bir analizin asgarî zeminini kazandıracaktır.

Bu aşamaya varmadan önce, Mao üstüne, bazı genel değerlendirmeler yapabiliriz belki. Bu da, olsa olsa, gene «deneme» türüne başvurularak girişilecek bir iş. Benim bu yazım da böyle bir «deneme» çabası.

Gözü kara bir Maoculuk ya da aynı derecede gözü kara bir anti-Maoculuk yapmıyorsanız, Mao üstüne söylenenler, Mao'nun kendi hayatında yaşadığı ve temsil ettiği paradoksal niteliği dile getiriyor. Çok katıldığım Castro'nun değerlendirmesini tekrarlayarak örneklendireyim bu sözümü. Bir gazeteci, Mao'yu büyük bir devrimci olarak kabul etmediğini soruyor Castro'ya. Castro'nun cevabı şöyle:

Ediyorum. Samimi olarak büyük bir devrimci olduğuna inanıyorum; büyük bir devrim yaptı... Çin'de gerçek bir devrim oldu. Derin bir devrim. Çin halkı müstesna bir halktır - kahraman, fedakâr, çalışkan. Birçok faziletlere sahiptir ama Mao elleriyle yaptığını ayaklarıyla yıkmıştır. Buna inanıyorum. Bir gün Çin halkı ve Çin Komünist Partisi de bunu anlayacaktır.

Çin'in, özellikle Amerika ile yakın politikası üstüne çok ağır şeyler söylediği bu ko-

nuşmasında, Castro, Mao'nun büyük bir devrimci olduğunu söylemeyi de esirgememiş. Castro'da zaten alışık olduğumuz dürüst tavır bu. Mao'nun son yıllarında, «Maoist öğreti» denebilecek fikirler topluluğunun en tutarlı savunuculuğunu ve uygulayıcılığını, bugün «Dörtlü Çete» adını alan grup yaptı. Buna karşılık bizzat Mao'nun Hua Kuo-Feng'i kendi yerini almak üzere seçtiği de sanırım doğrudur. Hua, önemli 11. Kongre'de, «ilk büyük proleter devrimimizin zafer dolu sonuçları»ndan sonra Çin'de şimdi «denge ve birlik» sağlanarak, «ileriye doğru büyük bir atılım»ın gerçekleştirileceğini söylüyordu. Kongrenin son konuşmasını yapan ise, Mao'nun da sağken eleştirdiği, ama Mao'nun kendi eliyle seçtiği Hua'nın gene kendi eliyle en yetkili ve belirleyici görevlerin başına koyduğu Teng oldu. Sanırım şu kısacık özet, sonunda gene Mao'da odaklaşan bir çelişkiler yumağının niteliğini, açıklamasa da, sergiler.

Ama şimdi bu olgusalıklar içine dalmak istemiyorum. Mao karşısında bilgi düzeyim, ancak deneme yazmama elverişli dedim. Edebiyata özgü diyebileceğim, belki de simgesel veya metaforik bir temayla başlayayım bu denemeye. Yıllar önce, resmî bir Çin dergisinde, etkileyici bir fotoğraf görmüştüm. Çin'in büyük nüfusuna yaraşır muazzam bir stadyum. Alanda, oldukça kalabalık bir gösterici topluluğu, belli bir düzen içinde durarak, şimdi ne olduğunu tam hatırlayamadığım bir şekil çizmiş. Ama önemli olan alandakilerin çizdiği şekil değil, tribündeki durum. Hıncahınc dolu tribünlerde, belli ki seyirciler ellerinde bir çubuğa bağlı renkli levhalarla oturuyorlar. Bir belli anda herkesin önceden talim edildiği şekilde belli bir renkteki levhayı açmasıyla, tribünlerde bir resim oluşuyor. Asıl büyük fotoğrafta, tribünlerdeki halk bir Mao resmi çizmişti: Mao'nun yüzü, ardında dağlar, bulutlar; yani, düpedüz bir tablo.

Şimdi bunun Mao'ca felsefesini yapalım. Mao'nun bütün tezlerini belirleyen ana tezi, **politikanın önceliği**. Ayrıca, politikanın taşıyıcısı olarak, **kitleler**. Bütün Kültür Devrimi ve sonra olanlar, bu genel amaçlara yönelik girişimlerdi.

O halde stadyumdaki olaya da bu açıdan bakabiliriz. Marksist teorinin çıkış noktası olan **dönüştürme**... burada gördüğümüz de bu

çaba değil mi? Seyirci, tanımı gereği, **edilgin** bir varlıktır. Alanda seyirci için bir gösteri yapılır, seyirci, bunu **seyreder**. Olaya kendi **etkin katılımı** olmadığına göre, olayın öznesi değil, nesnesidir. Mao, seyircinin bu edilgin rolünü **dönüştürmek** istiyor. Böylece seyirci, bu edilgin öge dahi, yapılan gösterinin etkin bir parçası haline gelecek.

Bu fotoğrafı gördüğüm sıralarda, zihnimdeki teorik aygıtta burada kullandığım kavramlar belki de tam belirmemişti. Ama sezgi yoluyla da kavradığım aşağı yukarı böyle bir şeydi. Öte yandan, bütün bu manzarada, adını tam olarak koyamadığım, ama derinden derine beni tedirgin eden bir şey vardı. Şimdi, bunun ne olduğunu açıklamaya çalışacağım.

Tribünde otururken tribünde resim çizmekle, seyirci, bir özne oluyor, bir eylemin öznesi oluyor. Şüphesiz bunun için, alandaki göstericiler gibi, seyircilerin de «antrenman» yapmaları gerek. Herhalde birkaç kere o stadyuma gidiyor, hep belli yerlerde oturuyorlar. Örneğin «bir numara» diye işaret verilince sarı renkli, «iki numara» diye işaret verilince kırmızı renkli levhayı açıyorlar. Böylece Mao resmini veya başka resimleri çiziyorlar.

Ama kime? Gösterici ile seyirciyi «özne» ve «nesne» diye ayırmak biraz keyfi bir ayırım. Gösterici, yapılan gösterinin «özne»si, ama kendisini seyreden seyirci açısından da bir «nesne», yaptığı beğenilen veya beğenilmeyen bir «nesne». Resim çizmekle gösterinin parçası haline gelen seyirci de, böylece, bir «özne» haline geldiği anda, bir «nesne» de oluyor. Kimin nesnesi? Onların o devasa stadyumda çizdiği resmi ancak kuşbakışı olarak kavrayabilecek bir «Özne»nin «nesne»si. Ve bu büyük harfle yazılmış üst-Özne, herhalde uçaktan stadyumun fotoğrafını çeken fotoğrafçı değil.

Bu büyük harfli «Özne» bir bakıma, resmi çizilen Mao'dur. Yani resmi çizen kitleler, bu anlamda, büyük Özne Mao'nun aynasıdır, Mao'ya, Mao'yu gösterirler. Bu ise bizi **ideolojinin** en temel tanımına getiriyor. Çünkü ideolojiler, insanları, bireyleri, büyük harfle yazılan bir Özne'nin özdesi olan küçük harfle yazılan özneler haline getirir. **Tevrat**'da şu söylenir: «Tanrı insanı kendi görünüşünde yarattı.» Milliyetçilik ideolojisinde «Özne», «Millet»tir, özneler de «milliyetçi bireyler». Küçük

Birikim 36/19

harfli özneler, bu özü paylaştıkları oranda öznedirler. Yani, tribündeki insanlar, kendilerini Mao'nun resmine dönüştürdükleri oranda kendileri birer özne olma hakkını kazanırlar.

Bir başka bakımdan, daha sonraki bir anda, yani kronolojik olarak daha ileri bir aşamada, tribünde bu resmi çizen bireyler de, kendi çizdikleri resmin seyircisi, bu anlamda büyük harfli «Özne» olabilirler. Ancak bu fotoğrafa baktıkları zaman birey olarak kendilerini göremeyeceklerdir, **kollektif etkilerini** görebileceklerdir. Çünkü kendilerini gördükleri yakın perspektifte, çizilen resmin bütünü görülmez. Çizilen resmin bütünü görüldüğünde, birey kendini göremez. «Ben de şuralarda bir yerdeyim» diyebilir, ama o kadar.

Ama zaten tarihin özü bu değil mi? Bireyciliğin aşılması bu değil mi? Kitlenin bilinçlenmesi, kendi bireyselliğini değil, **kollektif etkisini** görmesi demek değil mi? Şüphesiz bütün bunlar doğru sorular? En azından, ciddi sorular.

Bunlar ciddi sorular olmasaydı, Mao'nun karşımıza bir **paradoks** olarak çıktığını söylememizin gereği kalmazdı.

Yukarıda bir küçük noktaya değinip geçmiştim. Resmi çizerken küçük harfli özne olan insanlar, ancak **kronolojik olarak sonradan** çizdikleri resme bakarken büyük harfli özne haline gelebilirler. Bunu bir stadyum gösterisi değil de, bir toplumun kuruluşu olarak aldığımızda, demek ki kitlenin büyük harfli özne olması sürekli ertelenmektedir. Çünkü bir toplumun sosyalist (ya da başka bir şey) yapılması süreci, stadyumdaki gösteri gibi, resimle «enstantane»si tesbit edilebilir bir şey değildir. Kültür devrimi başlar, sonra bitirilir, sonra başka bir süreç başlar, o da bitirilir. Tribün metaforumuza dönecek olursak, kitleye, «öznelere», «Şimdi Mao'nun resmi olun!» denir. Birazdan, «İki numara, tüfek resmi olun!» komutu gelir; az sonra, «Üç numara!» diye haykırır biri, «Dişli ve çark resmi olun!» Kitle bu komutlara uyar, bunların hepsini olur. Ve onların bunları olmasıyla izlenen manzara, her zaman, «Büyük Çin'in tarihi akış içinde o andaki resim». Ve «Özneler» her aşamayı **sonradan** görebilirler. «İşte ben de şuralarda bir yerdeyim» derken ve böylece «özne»liklerini büyük harfle yazmaya çalışırken, bir

sonraki komutun gereğini yerine getirmekte oldukları için her zaman «özne»dirler, «Özne» değildirlirler.

Çin ideolojisinin «vida-birey» idealinin biraz felsefi bir dille anlatımı bu işte.

İkinci bir nokta da, kendi çizdiği resme «Özne»nin kuşbakışı bakışıyla bakan «özne»nin, kendisini orada her zaman bir başka şey olarak görmesi. «Yaşasın Lin Piao»nun bir parçası; sonra, «Kahrolsun Lin Piao» tablosunun bir parçası. «Yaşasın politikanın önceliği»nin bir parçası; az sonra, «Ekonomimizi geliştirelim» tablosunun bir parçası. Bütün bu değişkenliğe karşın, değişmeyen, kitlenin «ol» emrine uyması.

Öyleyse bu gerçek anlamda bir **dönüşürme** değildir. Eğer gördüğümüz bütün bu mekanizma, «Tanrı insanı kendi görünüşünde yarattı»nın modern uygulanması ise, hangi dönüştürmeden söz edebiliriz?

Öte yandan, Mao için bunu söylerken, insanın «içi çiz ediyor». Yufka yüreklilik değil, son derece nesnel bir zorunluk böylesi de. Çünkü Mao gününün koşulları içinde, dolaysız koşulları içinde, doğru sorular sordu tarihe —cevapları yanlış olsa bile.

Sosyalist iktidardan sonra sınıf mücadelesinin süreceğini gördü ve söyledi. Üretici güçleri geliştirmenin sosyalist insanları yaratmaya yetmediğini gördü ve söyledi. Devrimci sürecin ancak kitle katılımıyla devrimci bir doğrultu olabileceğini gördü ve söyledi. Bunlar yabana atılacak doğrular değil.

Ama hep kendi **dolaysız koşulları** içinde yaptı bunları. Bir başka deyişle, bu dolaysız koşullara dolaysız tepkiler gösterdi. Bürokratik taşlaşmaya karşı kitlenin kendiliğinden coşkusu; ekonomizmin devrimci hedefleri sikkileştirmesine karşı kendini ekonomiden sıyırmaya çalışan politik etkinlik; Sovyet düşmanlığına karşı üstü yeterince örtülü bile olmayan Amerika ittifakı. Böylece, giderek akıldışı boyutlara vardı Çin devrim süreci.

Cevaplar yanlış oldu, çünkü «kitle» derken, «politikanın önceliği» derken, kitlenin politikleştirilmesi, ideolojinin ezeli mekanizmaları içinde gerçekleştirildi. Yukarıdaki «Özne», her şeyi bilen ve her zaman yol gösteren Mao bu kimliğiyle durdukça, kitlelerin **gerçekten** politikleşmesi mümkün değildi çünkü.

Çin'de pek çok insanın bu tür kitle gösterilerinden de uzak durduğunu artık biliyoruz. Çoğunluk, bu ölçüde de politikleşmemiş. Ama gösterilere katılan kişiler de, bir başkasının elindeki düğmeye nasıl basılıyorsa, öyle hareket ediyorlar. Demek ki, Mao'nun uzun ömrü de yetmedi, kitlelere gerçekten kazandırmak istediği politik canlılığı kazandırmaya.

Onun için şimdi Mao'nun önerdinin tam tersine bir yöne kanalizasyon edilebiliyor Çin politikası. Ve Mao'nun son on yılında, özellikle Kültür Devriminden bu yana, ülke ekonomisinin gördüğü zarar üstüne toplantılar, konuşmalar yapılıyor. Ulusal Halk Kongresi (ÇKP'nin 11. Kongresini izledi) sırasında konuşan Yu Şiu-li, «endüstri ve tarım üretiminde tam bir durgunluk ve birçok endüstri ürünü çıktısında düşüş» olduğunu ileri sürerek ekonomik durumu şöyle özetliyor:

İlkin, tarımın ve hafif endüstrinin büyümesi ülkenin inşası ve halkın yaşaması için gerekli olan düzeyin altında; ikincisi, yakıt ve enerji endüstrileri ile ana mallar endüstrisinin gelişmesi bütün ulusal ekonominin büyümesine ayak uyduramıyor. Üçüncüsü, ekonomik yönetimle girişimlerin yönetiminin birleştirilmesi daha yeni başladı ve ürünlerin düşük niteliği, fazla hammadde tüketimi, emeğin üretkenliğinin düşüklüğü, yüksek maliyet ve gereğinden fazla fonun bağlanıp kalması gibi, girişimlerin bazılarında sürüp giden bozukluklar hakkında henüz gözle görülür bir düzelme sağlanmadı.

Bunları söyleyen Yu Şiu-li politbüroya yeni giren on kişi arasında ve iki önemli iktisat uzmanından biri. Durum tesbitinin yapıldığı dilden, bundan sonra olacakları da izlememiz mümkün. Kongrede Hua yoldaş, en genel biçimde, «Büyük Çin» hedefini göstermişti. Bu hedefe varmak için de Stalinist modelden çok farklı olmayan bir üretici güçler politikasına gerek duyulacağını tahmin etmek çok güç değil.

Sözün kısası, Çin'de de yer kalmadı Mao'ya. Tabii, Lenin'in alıntısındaki gibi, bir «aziz» olarak yeri var. Çin'in yöneticileri şimdi her yaptıklarını Mao'nun emirlerini yerine getirmek için yapacaklar.

Çin dışındaki Maoçuluk ise artık gücünü yitirmiştir. Maoçu gruplar bundan sonra «Çin'in Sesi» olarak konuşmaya devam edebilirler. Ama Çin modeline başlangıçta bu kadar prestij kazandıran teorisi ve pratiğiyle Mao artık olmadığına göre, Çin'in kendi içinde alternatif olmaktan çıktığına göre, Çin dışı Maoizm zaıflamak zorundadır.

Böylece sanki bu dünyada Mao yaşamamış gibi olacak bir süre. Ama Mao yaşadığı ve bir şeyleri değiştirdi. Tarihin bu noktada bizlere oynadığı oyun, Mao'nun değiştirdiği şeylerin hep en olumsuz yanlarıyla yaşamaya devam etmesidir. Çin'in kendi içinde izleyeceği ekonomik politika, dış politikasıyla birleşecek ve «milli sosyalizm» stratejisini güçlendirecek, bugün bile ayırmakta güçlük geçtiğimiz sosyalizmle milliyetçiliği iyice kenetleyecek. Vietnam-Kamboçya örneklerinin çoğalmasında payı olacak elbette bu tür gelişmelerin. Bunlara karşılık, kitlelerin —Mao'nun da mutlaka istediği— politikleşmesi gerçekleşmeyecek. Marksist politika ile ekonomizmi birbirinden ayırmak, gerçekleşmeyecek. Böylece, asıl «düşük devrimci Mao»yu yapan yanları yaşamayacak, Mao'ya bir «aziz» olarak Çin'de, ya da anlaşılmasız ve yorumlanması gereken bir peygamber olarak başka ülkelerin «Maoçuları» arasında yaşayacak - «Üç Dünya Teorisi» doğru mudur, yanlış mıdır? v.b.

Mao'yu anlamaya çalışmamız gerekiyor. Çin'in Sovyetlere yaptığı gibi, «kapitalizmin restorasyonu», «burjuvazinin en son aşaması» gibi kalıplarla değil. Bunlarla, hiç bir şeyi anlamayız. Öte yandan, «Mao filanca tarihte iyi adamdı —1949'da bir harikaydı— ama ellilerin sonlarında bozuldu— sonunda çok kötü adam oldu» gibi laflar söylemenin de bir anlamı yok. Çünkü bunlar da, Mao'yu anlamak değil, kendi kafamızda tasarladığımız bir dünya şemasına Mao'nun nerede uygun düşüp nerede uygun düşmediğinin açıklanması sadece. Oysa gerçekten diyalektikçe inanıyorsak, aktaki kara ile karadaki akı görmeyi öğrenmemiz gerek.

Mao'nun ve ayrılmaz bir parçası olduğu Çin devrim sürecinin anlaşılması, hepimizin çok ihtiyacı olan, **sosyalizmin kuruluşu** konusunda somut bilgilerimizi artıracak bir çalışmadır. Bu nedenle vurguluyorum bu çabanın önemini. Böyle bir anlama çabası, şüphesiz

eleştirel de olmak zorunda. Ama bu eleştirelilik, başka sosyalist ülkelerin uygulamaları karşısında tavrımızın da olduğu gibi, inkârcı-

lık değil, bunun tam tersi olmalıdır. Şunu unutmamalı ki bir sosyalist başka bir sosyalisti eleştiriyorsa, bu aslında bir **özeleştiri**dir. ■